

راهکارهای مؤثر بر نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی دوره متوسطه از منظر دبیران

دکتر رضا جعفری هرندی^۱

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی و تحلیل راهکارهای مؤثر بر نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی دوره متوسطه بوده است. روش پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی و رویکرد آن نیز کاربردی بوده است. جامعه پژوهش شامل دبیران دوره متوسطه شهر اصفهان (۴۴۱۳ نفر) بوده که در سال ۹۴-۱۳۹۳ مشغول به تدریس می باشند. به کمک فرمول کوکران ۱۶۵ نفر از آن ها به عنوان حجم نمونه برآورد و با روش تصادفی متناسب با حجم از بین نواحی شش گانه انتخاب شدند. ابزار اندازه گیری پرسش نامه محقق ساخته روا و پایا بوده و نتایج پژوهش با استفاده از شاخص های آمار توصیفی و استنباطی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته اند. عمده ترین نتایج پژوهش بیانگر آن است که: از نظر دبیران در میان راهکارهای سه گانه مؤثر بر نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس، راهکارهای آموزشی با میانگین ۴/۲۱ بیش ترین و راهکارهای پژوهشی با میانگین ۳/۶۲ کم ترین تاثیر را بر نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی دوره متوسطه دارند. در بین راهکارهای آموزشی؛ راهکار " طرح مفاهیم، مصادیق، تصاویر و مؤلفه های مربوط به فرهنگ مهدویت در کتاب های درسی"، راهکار "نقش الگویی دبیران و کادر اجرایی مدرسه و تطابق گفتار و کردار آن ها با فرهنگ مهدویت" و راهکار "یاد نمودن از افراد مشهور در حوزه مهدویت در حین تدریس متناسب با محتوای درسی کلاس" بیشترین تاثیر را دارند.

۱- مقدمه:

فرهنگ^۲، اساس پیشرفت و تعالی انسان ها و نشان دهنده ی اصالت یک ملت است. در تمام جوامع بشری، ارزش هایی وجود دارد که بنیان اصلی فرهنگ آن جامعه را شکل می دهند. اهمیت و جایگاه این ارزش ها به گونه ای است که هر ملتی، هویت و حیات اجتماعی و سیاسی خود را در پابندی و احترام به آن ها و انتقال کامل آن به نسل های آینده می داند (رجبعلی، ۱۳۸۵ : ۴۹). از طرف دیگر تربیت دینی^۳ یکی از ارزش های فرهنگی و اولویت های اساسی نظام های آموزشی در کشورهای مختلف جهان است. در واقع این اعتقاد وجود دارد که از طریق اجرای برنامه های آموزشی و درسی^۴ مرتبط با تربیت دینی اهداف و سیاست های نظام های آموزشی در حوزه های اخلاقی، ارزشی، معنوی، فرهنگی و مذهبی عملی می گردد. لذا می توان گفت در نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران به سبب ویژگی اسلامی آن دستیابی به اهداف تربیت دینی از جایگاهی ویژه برخوردار است (سجادی، ۱۳۸۴: ۳۶). در این راستا نظام تعلیم و تربیت کشور نقش مهمی را در ترویج دین برعهده گرفته است و در این راه چه به صورت برنامه صریح^۵ یا به صورت برنامه ضمنی یا پنهان^۶ نقش خود را بازی می نماید. تربیت دینی فقط محدود به مسائل اعتقادی، اخلاقی یا معنوی نمی شود، بلکه اندیشه و رفتار آدمی را در سایر ابعاد سیاسی، فرهنگی، اعتقادی، اجتماعی، عاطفی در بر می گیرد و در یک کلمه شخصیت انسان را پوشش می دهد (زارعان، ۱۳۷۹: ۱۱). لذا تربیت دینی به عنوان یکی از مهمترین قلمروهای تربیتی نقش اصلی را در شکوفایی شخصیت و کمال فراگیران ایفا نموده و از این راه دانش آموزان ربوبی می شوند. از این منظر اگر هدف تربیت دینی، پرورش انسان های دیندار باشد، هدف تربیت دینی اسلامی، پرورش انسان هایی است که ضمن اعتقاد و باور قلبی به اصول اعتقادی اسلام، مطابق با موازین و دستورات آن، چه در عرصه فردی و چه در عرصه اجتماعی عمل نمایند (شمشیری، ۱۳۸۷: ۷۶). با توجه به چنین دیدگاهی است که در حوزه تربیت دینی، پرورش مهدوی شاگردان به عنوان یکی از اولویت های اساسی نظام آموزشی مطرح می گردد.

۱. دانشیار دانشگاه قم rjafarih@yahoo.com

2. Culture
3. Religious Education
4. Educational Program & Curriculum
5. Explicit Curriculum
6. Hidden/Implicit Curriculum

واضح است که حوزه های زیر مجموعه تربیت دینی نیز باید بطور منسجم و سازمان یافته مورد توجه قرار گیرند. یکی از این حوزه ها، مهدویت می باشد. اندیشه مهدویت که ریشه در اصل اعتقادی "امامت" دارد از مهمترین اصول اعتقادی و از پایه های اساسی مذهب شیعه به شمار می رود. این باور که در واقع اعتقاد به ظهور فردی از سلاله پیامبر (ص) در آخرالزمان که نجات بخش و عدل گستر است، بین تمامی مذاهب اسلامی مشترک است (فقیهی، ۱۳۸۸: ۱۷). عقیده به وجود مهدی موعود و امام زنده غایب یک عقیده اسلامی است و از ارکان مذهب امامیه به شمار می رود و عقیده ای است قطعی که به وسیله اخبار متواتر و قطعی الصدور به اثبات رسیده و قابل تشکیک نخواهد بود (امینی، ۱۳۸۰: ۱۱). موعود باوری یا اعتقاد به سررسید وعده ای در آینده دور یا نزدیک که در آن اوضاع آرمانی ادیان یا اقوام برآورده خواهد گشت، اندیشه ای فراگیر و جهان شمول است. در اسلام، اندیشه منجی موعود با مفهوم مهدی، مهدویت و قائم تبیین می شود (موحدیان عطار، ۱۳۸۳: ۱۵). موعودی که در سال ۲۵۵ قمری در سامرا به دنیا آمده و همچنان زنده است و در حجاب غیبتی طولانی به سر می برد (کلینی، ۱۴۱۳ق). در مورد این اندیشه محوری مجموعه ای از دلایل متقن وجود دارد. آیات قرآنی مرتبط با این اندیشه و نیز باور به تشکیل یک حکومت جهانی واحد که در پرتو آن پیروزی نهایی حق حاصل می شود کاملاً مستند و مورد تایید است (ر. ک: نور ۵، انبیاء ۱۰۵، قصص ۵، آل عمران ۸۳). مجلسی (۱۴۰۳ق: ۳۴۷) تصریح می کند که احادیث و روایات درباره قیام حضرت مهدی (عج) اراده الهی را بر ظهور و تحقق حکومت جهانی وی قرار داده است. همچنین اعتقاد به وجود و ظهور حضرت مهدی (عج) ریشه در احادیث و روایات ماثور از نبی اکرم (ص) و اهل بیت معصومین (ع) دارد. بحث از این اعتقادات مورد توجه محدثان نبوده بلکه بیشتر متکلمان، عرفا و فیلسوفان هم در آثار خود این بحث را وارد کرده و به مقتضای نظام فکری خود به تحلیل و تبیین ابعاد آن پرداخته اند (اسکندری، ۱۳۸۹: ۹۶). مهدویت مورد اشاره در آیات و روایات اسلامی به عنوان مدینه فاضله بشر و ظهور منجی موعود، لطف و تدبیر الهی برای سرانجام تاریخ است تا آرزوهای بشر در طول قرن ها تحقق یابد (خنifer و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱۲). یکی از مهم ترین الزامات در زمینه مهدویت، برنامه ریزی صحیح و شناخت فرصت ها، تهدیدها، امکانات و چالش هایی است که ملازم با اعتقاد به این اندیشه می باشد تا در پرتو آن بسترهای لازم برای تربیت فرد و نسل مهدوی فراهم نماید (پهلوان، ۱۳۸۵: ۱۲۰). در این زمینه و به منظور ایجاد بستر مناسب ظهور و تغییر نگرش های افراد جامعه برای حضور حجت خدا، اهتمام به رشد، توسعه و ارتقای شخصیت انسان ها است که در پرتو تعلیم و تربیت امکان پذیر است (موسوی، ۱۳۸۸: ۹۰). آموزش های مهدوی مبتنی بر تعلیم و تربیت اسلامی، نقش مهمی را در زمینه سازی برای ظهور نیز می تواند ایفا نماید. آموزه های مهدویت و انتظار نیز از ظرفیت ها و دلالت های فراوان تربیتی برای تاسیس فلسفه و نظام آموزش پرورش مهدوی برخوردار است. به همین دلیل، باید به سیاست گذاری در امر تعلیم و تربیت و تدوین نظام آموزش و پرورش بر اساس آموزه های مهدویت و انتظار اهتمام ورزید (فقیهی، ۱۳۸۸: ۱۲۴). به عنوان شاهد؛ برای دوره ی متوسطه اهداف اعتقادی، اخلاقی، علمی، فرهنگی، هنری، اجتماعی، زیستی، سیاسی و اقتصادی متعددی توسط سیاست گذاران آموزشی (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۵) تصویب شده که در برخی از این اهداف، توجه به موضوع مهدویت و حوزه ها و مولفه های آن به چشم می خورد و لذا برنامه های آموزشی و درسی برای تحقق این اهداف باید تدوین و اجرا شوند.

در مجموع، مطالب فوق نشان دهنده جایگاه و اهمیت مهدویت بوده و لذا برنامه ریزان آموزشی و درسی باید برای تبیین و ترویج آن اقدامات مقتضی معمول دارند. بدیهی است نظام آموزش و پرورش کشور باید تلاش های منسجم و ساختارمند خود را برای شناسایی و پیاده ساختن راهکارهای نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در قالب برنامه های آموزشی و درسی طراحی، تدوین و اجرا نماید. در این راستا برای آموزش و پرورش وظایف و فعالیت های مختلفی مطرح شده است. مهمترین وظایف و فعالیت های آموزش و پرورش از نظر سازمانی در سه دسته؛ وظایف آموزشی، پرورشی و پژوهشی تقسیم شده که این وظایف اهداف مصوب هشت گانه شورای عالی آموزش و پرورش (۱۰۳ هدف) را نیز در خود جای داده است (صافی، ۱۳۸۴). این پژوهش پس از مطالعه منابع نظری و پیشینه پژوهشی راهکارهای مؤثر در نهادینه سازی فرهنگ مهدویت را در سه نوع آموزشی، پرورشی و پژوهشی مورد بررسی و تحقیق قرار داده و میزان تاثیر هر یک از راهکارها را از نظر دبیران دوره متوسطه بیان نموده است. در ضمن پیشنهاد پژوهش هم مورد بررسی قرار گرفت.

۲- روش

با توجه به ماهیت و اهداف، روش پژوهش حاضر از نوع توصیفی-پیمایشی با رویکرد کاربردی است. جامعه آماری، دبیران دوره متوسطه اصفهان در سال ۹۴-۱۳۹۳ بوده که ۴۴۱۳ نفر بودند. نمونه ۱۶۵ نفر برآورد گردید. روش نمونه گیری، طبقه ای متناسب با حجم بود. ابزار گردآوری داده ها، پرسش نامه ی محقق ساخته بود. در راستای شناسایی راهکارهای مؤثر نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی دوره متوسطه و به منظور گردآوری داده های مورد نیاز، پرسشنامه محقق ساخته بر اساس مطالعه و بررسی مبانی نظری و سوابق پژوهشی طراحی شده است. پرسش نامه مذکور شامل ۳ حوزه (آموزشی، پرورشی، پژوهشی) و ۲۷ گویه می باشد. به منظور حصول اطمینان از روایی^۱، حوزه های تعیین شده در اختیار گروهی از صاحب نظران در عرصه مهدویت و برنامه درسی گذارده شد و از آن ها خواسته شد، حوزه ها را به لحاظ درجه تناسب با مفاهیم مرتبط با مهدویت در طیفی از یک تا پنج ارزش گذاری کنند. ماحصل بررسی آنان تایید با ارزش میانگین ۴/۳ از ۵ بوده است. مجدداً فرم اولیه پرسش نامه در اختیار صاحب نظران و متخصصان مذکور، برای تغییر و اصلاح قرار گرفت که پس از اعمال نظرات آن ها، پرسشنامه محقق ساخته پژوهش با ۲۷ گویه بر روی طیف پنج درجه ای لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، خیلی کم) تهیه گردید. پایایی^۲ پرسشنامه در دو مرحله مورد بررسی شد. در مرحله ی اول پس از اجرای مقدماتی^۳ از طریق آلفای کرونباخ ۰/۹۱ تعیین گردید. سپس بعد از اجرای نهایی پرسشنامه مجدداً از طریق آلفای کرونباخ ۰/۸۹ تعیین گردید که نشان دهنده پایایی مناسب ابزار می باشد. به منظور پاسخگویی به سؤال های پژوهش، از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد.

۳- یافته ها : در این قسمت، نتایج بررسی سؤال ها به تفکیک در چهار قسمت تشریح شده است:

۳-۱: از نظر دبیران دوره متوسطه راهکارهای آموزشی نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی مدارس به چه میزان مؤثرند؟

جدول ۱ جمع بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به گویه های سؤال اول

میانگین	راهکار
۴/۵۵	۱- طرح مفاهیم، مصادیق، تصاویر و مؤلفه های مربوط به فرهنگ مهدویت در کتاب های درسی
۴/۲۹	۲- یاد نمودن از افراد مشهور در حوزه مهدویت در حین تدریس متناسب با محتوای درسی کلاس
۴/۱۹	۳- ملاحظه فعالیت های عملی مرتبط با فرهنگ مهدویت و ارائه آن در کلاس طی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی
۴/۰۵	۴- انتقال تجربیات و خاطرات دانش آموزان از مباحث مرتبط با مهدویت به عنوان الگو برای سایر دانش آموزان
۳/۹۴	۵- آشناسازی دانش آموزان با سایت های اینترنتی مرتبط با موضوع مهدویت
۴/۰۸	۶- افزایش توانایی علمی دبیران برای پاسخگویی به سؤال های دانش آموزان درباره مهدویت
۴/۰۵	۷- تأکید مدارس بر پرورش تفکر تحلیلی دانش آموزان برای درک و پذیرش فرهنگ مهدویت
۳/۹۱	۸- راهنمایی و هدایت دانش آموزان جهت انتخاب دوستان پای بند به فرهنگ مهدویت
۴/۳۹	۹- نقش الگویی دبیران و کادر اجرایی مدرسه و تطابق گفتار و کردار آن ها با فرهنگ مهدویت
۴/۱۶	مجموع

پاسخگویان معتقدند، راهکارهای آموزشی نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در مدارس به میزان بیشتر از متوسط مؤثرند.

1. Validity
2. Reliability
3. Pilot study

۳-۲: از نظر دبیران دوره متوسطه راهکارهای پرورشی نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی مدارس به چه میزان مؤثرند؟
جدول ۲ جمع بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به گویه های سؤال دوم

میانگین	راهکار
۳/۵۸	۱۰- نام گذاری کلاس، نمازخانه، آزمایشگاه و کارگاه های مدارس به نام امام زمان و یا اسامی که با مهدویت ارتباط دارد
۳/۶۵	۱۱- تجلیل و تکریم از دبیران و دانش آموزان ترویج دهنده فرهنگ مهدویت به عنوان الگو و نمونه
۳/۶۹	۱۲- برگزاری مسابقات ورزشی همراه با برنامه های نهادینه سازی فرهنگ مهدویت
۳/۶۱	۱۳- برگزاری مسابقات هنری و ترغیب دانش آموزان به خلق آثار هنری مرتبط با فرهنگ مهدویت
۳/۶۶	۱۴- خواندن مستمر بخش های کوتاه از دعای ندبه در مراسم های مختلف مثل نماز جماعت یا صبح گاه دانش آموزان
۳/۵۳	۱۵- فضا سازی هنرمندانه محیط مدارس با آیات، روایات، تصاویر و کلام بزرگان پیرامون فرهنگ مهدویت
۳/۴۹	۱۶- تشکیل گروه سرود و نمایش دانش آموزی با محوریت مهدویت و اجرای آن در مدرسه
۳/۹۱	۱۷- بهره گیری از رسانه های صوتی و تصویری (فیلم، مستند، موسیقی و...) با مضامین مهدویت در مدارس
۳/۲۷	۱۸- نواختن زنگ مهدویت در مدارس توسط افراد مختلف در مناسبت های ویژه
۳/۶۸	۱۹- بازدید از نمایشگاه های هنری فرهنگ مهدویت با هدف افزایش ذوق هنری دانش آموزان در این حوزه
۳/۷۷	۲۰- دعوت از هنرمندان عرصه مهدویت و به نمایش گذاشتن آثار هنری آن ها در مدرسه
۳/۶۲	مجموع

پاسخگویان معتقدند، راهکارهای پرورشی نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در مدارس به میزان بیشتر از متوسط مؤثرند.

۳-۳: از نظر دبیران دوره متوسطه راهکارهای پژوهشی نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی مدارس به چه میزان مؤثرند؟

جدول ۳ جمع بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به گویه های سؤال سوم

میانگین	راهکار
۳/۴۵	۲۱- برگزاری مسابقات علمی - پژوهشی در قالب فراخوان آثار در ابعاد مختلف فرهنگ مهدویت
۳/۵۱	۲۲- فراهم سازی امکان تهیه و توزیع نشریه با محوریت فرهنگ مهدویت توسط دانش آموزان مدرسه
۳/۵۲	۲۳- تشکیل جلسات پرسش و پاسخ جهت زمینه سازی پژوهش در حوزه عوامل و موانع گرایش به فرهنگ مهدویت
۳/۳۶	۲۴- غنی سازی منابع فرهنگ مهدویت در کتابخانه مدارس به منظور تسهیل پژوهش دانش آموزی
۳/۸۴	۲۵- گروه بندی دانش آموزان توسط دبیران و واگذاری پروژه های تحقیقاتی کلاسی در زمینه مهدویت به آن ها
۳/۸۷	۲۶- بازدید از کتابخانه های تخصصی مهدویت با هدف ترغیب دانش آموزان به پژوهش در این حوزه
۳/۸۸	۲۷- ارتباط مدارس با پژوهشگران حوزه مهدویت جهت راهنمایی و هدایت تحقیقات دانش آموزی در این زمینه
۳/۶۳	مجموع

پاسخگویان معتقدند، راهکارهای پژوهشی نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی به میزان بیشتر از متوسط مؤثرند.

۳-۴: رتبه بندی میزان تأثیر هر یک از راهکارهای فوق بر نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی مدارس بر اساس نظرات دبیران دوره متوسطه چگونه است؟

جدول ۴ راهکارهای مؤثر بر نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی مدارس

رتبه	میانگین رتبه	میانگین وزنی	راهکارهای مؤثر بر نهادینه سازی فرهنگ مهدویت
۱	۲/۶۵	۴/۲۱	آموزشی
۲	۱/۷۰	۳/۶۳	پرورشی
۳	۱/۶۵	۳/۶۲	پژوهشی

۴- بحث و نتیجه گیری

با توجه به حاکمیت رویکرد دینی بر نظام آموزشی کشور ما و اینکه ایجاد و رشد خصائل، سجایا و رفتارهای دینی، معنوی و اخلاقی در دانش آموزان همواره یکی از مهم ترین اولویت ها و جهت گیری های دوره های مختلف تحصیلی می باشد؛ تعیین این که عملاً در قالب برنامه های موجود مدارس تا چه حد به آموزش فرهنگ مهدویت در ابعاد و اشکال مختلف آن می توان توجه نمود، از ضرورت زیادی برخوردار باشد.

در این نوشتار ضمن توجه به نقش مدارس و برنامه های درسی در نهادینه سازی فرهنگ مهدویت؛ میزان تأثیر هر یک از راهکارهای سه گانه آموزشی، پرورشی و پژوهشی از منظر دبیران متوسطه شهر اصفهان بررسی و تحلیل شد، و تبیین گردید که پرورش آنها، زمینه های روانی را برای عملیاتی ساختن فرهنگ مهدویت در ابعاد و سطوح مختلف زندگی فراهم می سازد. پرداختن به راهکارهای تبیین شده به صورت پیوسته و زنجیری شکل، می تواند در شخصیت دانش آموزان مؤثر افتد و پیامدهایی را در ابعاد عاطفی، اجتماعی و معنوی برای آنان پدید آورد. نتایج حاصل از بررسی سوال های پژوهش نشان داد که:

۱- راهکارهای آموزشی با میانگین (۴/۱۶ از ۵) بر نهادینه سازی فرهنگ مهدودیت در مدارس به میزان زیاد موثرند. از بین راهکارهای احصاء شده از منظر دبیران به ترتیب؛ "طرح مفاهیم، مصادیق، تصاویر و مؤلفه های مربوط به فرهنگ مهدویت در کتاب های درسی"، "بیشترین و "راهنمایی و هدایت دانش آموزان جهت انتخاب دوستان پای بند به فرهنگ مهدویت" کمترین تأثیر را دارد.

۲- راهکارهای پرورشی با میانگین (۳/۶۲ از ۵) بر نهادینه سازی فرهنگ مهدودیت در مدارس به میزان زیاد موثرند. از بین راهکارهای احصاء شده از منظر دبیران به ترتیب؛ "بهره گیری از رسانه های صوتی و تصویری (فیلم، مستند، موسیقی و...) با مضامین مهدویت در مدارس"، "بیشترین و "نواختن زنگ مهدویت در مدارس توسط افراد مختلف در مناسبت های ویژه" کمترین تأثیر را دارد.

۳- راهکارهای پژوهشی با میانگین (۳/۶۳ از ۵) بر نهادینه سازی فرهنگ مهدودیت در مدارس به میزان زیاد موثرند. از بین راهکارهای احصاء شده از منظر دبیران به ترتیب؛ "ارتباط مدارس با پژوهشگران حوزه مهدویت جهت راهنمایی و هدایت تحقیقات دانش آموزی در این زمینه"، و "غنی سازی منابع فرهنگ مهدویت در کتابخانه مدارس به منظور تسهیل پژوهش دانش آموزی" کمترین تأثیر را دارد.

۴- رتبه بندی میزان تأثیر هر یک از راهکارهای آموزشی، پرورشی و پژوهشی بر نهادینه سازی فرهنگ مهدویت در برنامه درسی مدارس نشان داد که رتبه بندی از نظر آماری معنادار بوده و همچنین "راهکارهای آموزشی" دارای بالاترین رتبه (تأثیر)، سپس "راهکارهای پرورشی" و سرانجام "راهکارهای پژوهشی" دارای کمترین رتبه (تأثیر) می باشند. در اینجا بالاتر بودن راهکارهای آموزشی به دلایلی همچون قرار گرفتن در برنامه درسی رسمی، تأثیر بیشتر معلمان به عنوان مجریان برنامه درسی رسمی و فراگیر بودن این راهکارها برای دانش آموزان به عنوان مقاصد برنامه درسی اشاره نمود.

۵- در مجموع باید گفت، برنامه درسی متوسطه می تواند به خوبی وظیفه نهادینه سازی فرهنگ مهدویت را به دانش آموزان برعهده داشته باشد. نتایج پژوهش میزان تأثیر راهکارهای آموزشی، پرورشی و پژوهشی را بر نهادینه سازی فرهنگ مهدویت تعیین نمود. قابل ذکر است میزان استفاده از این راهکارها به مواردی همچون؛ نگرش برنامه ریزان درسی، ترجیحات مولفان کتاب های درسی به مباحث مختلف و محدودیت در حجم کتاب های درسی مرتبط می باشد که لازم است از یک طرف به کمک بررسی های میدانی میزان استفاده از این راهکارها تعیین شده و از طرف دیگر به کمک نظرات صاحب نظران سایر راهکارهای نهادینه سازی فرهنگ مهدویت شناسایی و معرفی گردد.

۵- پیش نهادهای عملی

- ۱- راهکارهای؛ آموزشی (۹ راهکار)، پرورشی (۱۱ راهکار) و پژوهشی (۷) می تواند مورد استفاده برنامه ریزان درسی قرار گیرد تا هنگام تغییر یا اصلاح در برنامه درسی متوسطه مورد توجه جدی آن ها، قرار گیرد و در مهندسی برنامه شامل طراحی، تدوین و تنظیم برنامه درسی و سایر مراحل مثل اجرا و ارزشیابی توسط گروه برنامه ریزی از مرکز تا معلم لحاظ شود.
- ۲- راهکارهای سه گانه آموزشی، پرورشی و پژوهشی می تواند مورد استفاده کارشناسان دفتر تالیف کتاب های درسی قرار گیرد تا در هنگام تالیف یا تغییر و اصلاح از آن استفاده لازم را بنمایند. نتایج پژوهش نیز می تواند زمینه ای را برای بررسی و بازنگری محتوای کتاب های درسی فراهم نموده تا دست اندرکاران تالیف کتاب های درسی با مرور نتایج حاصله از راهکارهای معرفی شده در بازنگری های پیوسته برنامه های درسی به اصلاح، ترمیم و تکمیل مطالب کتاب های درسی متوسطه بپردازند.
- ۳- برنامه درسی متوسطه و به ویژه کتاب های درسی، همچنان عرصه توجه بیشتر به این مبحث مهم می تواند باشد به طوری که در طی بحث و نتیجه گیری مواردی از فرصت های احتمالی موجود در تحت عنوان راهکارهای سه گانه آموزشی، پرورشی و پژوهشی، بازگویی و بازشناسی شده است. در این راستا باید اذعان نمود که برای ایجاد تغییر رفتار در نوجوانان لازم است، از طرف ادبا و نویسندگان بزرگ در متن ها و داستان های مربوط با مهدویت به شیوه های مستقیم و غیر مستقیم در کتاب ها، بیان گردد. البته باید توجه داشت سطح آموزش برخی از مفاهیم مرتبط با مهدویت فراتر از دوره سنی متوسطه نباشد
- ۴- دست اندرکاران آموزش و پرورش می توانند به کمک آموزش های ضمن خدمت اهمیت پرداختن به مفاهیم مرتبط با مهدویت را برای مدیران، دبیران و ... توضیح و تشریح نمایند تا آنان در فرصت ها و مناسبت های گوناگون برای دانش آموزان موضوع مهدویت و انتظار را تبیین نمایند. به عنوان نمونه؛ معلمان، دانش آموزان را در وقت های مناسب کلاس با سیرت، هدف، علل غیبت و عوامل ظهور آقا امام زمان (عج) آشنا کنند. همچنین می توان از فیلم هایی استفاده نمود که با موضوع مهدویت و انتظار باشد و برای فراگیران پخش گردد.
- ۵- معلمان می توانند با دعوت از روحانیون و افراد خبره به کلاس، موضوع را بهتر برای دانش آموزان تشریح نمایند تا زمینه تأکید مدارس بر پرورش تفکر تحلیلی دانش آموزان برای درک و پذیرش فرهنگ مهدویت ایجاد شود.